

ODNOS DO JEZIKA IN DVOJEZIČNOSTI PRI DIJAKIH NA DVOJEZIČNEM ITALIJANSKO- SLOVENSKEM OBMOČJU V ITALIJI

Članek prinaša rezultate raziskave, izvedene s pomočjo vprašalnika med dijaki slovenskih in italijanskih državnih srednjih šol na dvojezičnem območju v Gorici in Trstu. Med obema glavnima narodnostnima skupnostma, italijansko kot večinsko in slovensko kot manjšinsko, je v zadnjih letih mogoče zaznati spremenjene odnose, kar se med drugim kaže tudi v večjem zanimanju večine za jezik in kulturo manjšine. Iz ankete, ki se je osredotočila na tri sklope vprašanj (jezikovna identiteta dijakov, predstave o idealni jezikovni situaciji, stališče o dvo- in večjezičnosti), izhaja, da je v stališčih dijakov slovenskih in italijanskih šol več podobnosti kot razlik, saj se tako eni kot drugi zavedajo pomembnosti znanja jezikov in vrednosti dvojezičnosti, pri čemer so razmišljanja dijakov slovenskih šol konkretnjša, saj bistveno neposredneje občutijo potrebo po zastopnosti manjšinskega jezika v domačem prostoru. Nekatere stereotipne predstave o Drugem še naprej obstajajo, a slika, ki se izrisuje, kaže na odprtost in zanimanje za Drugega.

Ključne besede: italijansko zamejstvo, slovenske in italijanske državne srednje šole, dvojezičnost, odnos do jezika, slovenščina in italijanščina

1 Uvodna opazanja

Eno od številnih zgodovinskih evropskih dvojezičnih narodnih skupnosti tvorijo Slovenci v italijanskem zamejstvu, na vzhodnem delu dežele Furlanija Julijska Krajina, natančneje v treh izmed njenih štirih pokrajin: tržaški, goriški in videmski.¹ Slovenska avtohotna narodna skupnost, ki naj bi po nekaterih ocenah danes štela

¹ Prispevek je nastal s pomočjo finančnih sredstev Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS v okviru programske skupine P6-0218 Teoretične in aplikativne raziskave jezikov: kontrastivni, sinhroni in diahroni vidiki.

okrog 80 000 pripadnikov,² je čezmejna skupnost, saj predstavlja najskrajnejši zahodni del slovenskega etničnega kontinuum, ki nadaljuje slovensko poselitev v matični državi. Podobne čezmejne primere zgodovinskih dvojezičnih narodnih skupnosti najdemo na primer tudi na Južnem Tirolskem (z nemško govorečo skupnostjo v Italiji), v južnem Schleswigu (z dansko govorečo skupnostjo v Nemčiji) in v Transilvaniji (z madžarsko govorečo skupnostjo v Romuniji) ter številnih drugih okoljih. Ena od posebnosti slovenske skupnosti v Italiji je to, da gre za slovensko skupnost na ozemlju, ki je v upravno-političnem smislu danes romansko. To pomeni, da je za ozemlje, ki ga naseljujejo Slovenci v Italiji, značilen romansko-slovenski jezikovni (in kulturni) stik, podobno kot še na nekaterih območjih v svetu, ki pa niso zelo številna – npr. v italijanski deželi Molise, kjer že stoletja živi hrvaška skupnost, ali v južnoameriških diasporah, kjer razne slovenske skupnosti prihajajo v stik z večinskimi romanskimi prebivalstvom. Okoliščine Slovencev v zamejstvu so seveda zelo drugačne, čeprav so jezikovni pojavi, ki jih lahko tam opazujemo, pogosto izrazito podobni jezikovnostičnim pojavom v omenjenih skupnostih. Po drugi strani pa se zaradi zgodovinskih in prostorskih danosti, ki so omogočale (in v pomembni meri še zmeraj omogočajo), da Slovenci v Italiji enako kot Slovenci v matici sooblikujejo življenje slovenske narodne skupnosti kot celote, njihova skupnost precej razlikuje od tistih slovenskih skupnosti zunaj Slovenije, ki niso v neposrednem ozemeljskem stiku z matico.

Toda dejstvo je, da je meja, ki formalno še zmeraj obstaja, vse od propada Avstro-Ogrske ob koncu prve svetovne vojne in od podpisa rapalske pogodbe leta 1920, s katero je slovensko zamejstvo postalo del Kraljevine Italije in zatem njene današnje naslednjice Republike Italije, zarezala v slovenski etnični prostor in ga razdelila, s čimer je bilo ozemlje tržaške, goriške in videmske pokrajine ločeno od glavnine slovenskega prostora. Tako je slovenska skupnost v Italiji v radikalnejšem smislu postala manjšinska narodna skupnost, slovenščina pa v radikalnejšem smislu manjšinski jezik. Pred tem, v času habsburškega cesarstva, so bili Slovenci nedvomno prav tako manjšina (enako kot npr. Italijani, živeči v monarhiji), toda manjšina znotraj velike večnacionalne državne tvorbe, kakršna je bila Avstro-Ogrska, ne pa znotraj nacionalne države, kakršna je bila Kraljevina Italija in kakršna je zdaj Republika Italija. Kot je v takšnih okoliščinah neizogibno, so se z novim manjšinskim statusom pojavile nove težave in izzivi, ki so bili še posebej hudi v času fašizma, pa tudi pozneje, v desetletjih po drugi svetovni vojni, ko so bile politične in ideološke delitve med Italijo kot državo, kjer je naseljena slovenska manjšina, in Jugoslavijo kot matično državo naroda, ki mu ta manjšina pripada, še posebej močne. Slovenska manjšinska skupnost in italijanska večinska sta tako desetletja dolgo živeli pretežno vzporedni življenji z malo medsebojnih stikov, razen seveda na ravni zasebnih odnosov. V pravnem pogledu je bila manjšina sicer priznana z londonskim sporazumom, podpisanim leta 1954, na splošni ravni pa je bila formalno skupaj z drugimi narodnimi manjšinami v Italiji zaščiteni že prej, saj italijanska ustava, ki je stopila v veljavo leta 1948, v 6. členu izrecno omenja varstvo narodnostnih

² Glede različnosti podatkov o številu pripadnikov slovenske skupnosti v Italiji gl. Bajc (2017: 31–32).

manjšin. Zaveza o zaščiti se je ponovila v osimskih sporazumih leta 1975, vendar v medsebojnih odnosih med večino in manjšino posebnega napredka ni bilo.

Videti pa je, da je v zadnjih desetletjih prišlo do občutnih sprememb in da se je položaj slovenske manjšine spremenil tako na formalni kot na neformalni ravni. Na formalni ravni sta pomembna Zakon št. 482 iz leta 1999, ki se nanaša na zaščito narodnostnih manjšin v Italiji, in dve leti poznejši Zakon št. 38, ki posebej zadeva zaščito slovenske manjšine. Na neformalni ravni pa je zdaj mogoče opaziti bistveno več sodelovanja med obema skupnostma, predvsem pa novo zanimanje večinske skupnosti za manjšinsko skupnost in za njen jezik in kulturo. Razlogov za tovrstne spremembe je verjetno precej in izhajajo tako iz lokalnega kot iz širšega, morda celo globalnega, okvira. Med najmočnejšimi katalizatorji sprememb je zagotovo padec komunizma v vzhodni Evropi konec 80. in v začetku 90. let 20. stoletja. Za številne člane večinske italijanske skupnosti je ta zasuk omogočil bolj odprt pogled na manjšino, ki spričo nove relativizacije političnih in ideoloških delitev ni bila več nujno občutena kot »eksotična« in pripadajoča nekemu drugemu svetu.

Drug dogodek, ki je tudi pripomogel k zблиževanju večinske in manjšinske skupnosti, je bil vstop Slovenije v Evropsko unijo leta 2004, ki je prav tako prinesel možnost spremenjene perspektive. Slovenska manjšina ni bila več videna zgolj v svoji drugačnosti v razmerju do večinske skupnosti in očitno je bilo spremenjeno gledišče nekaj, kar je prispevalo k zблиževanju med obema narodnostnima skupnostma in predvsem k povečanju zanimanja večinske skupnosti za manjšino.

2 Spremenjene razmere: zanimanje za Drugega

Spremenjen odnos italijanskih sodržavljanov do zamejskih Slovencev – predvsem na Tržaškem in Goriškem³ – se kaže na raznih področjih, med drugim pri zanimanju za slovensko kulturo in jezik. Kar zadeva prvo, velja omeniti okrepljen interes za slovenska književna dela v italijanskem prevodu, ki sicer še vedno pogosto izhajajo pri lokalnih založnikih, kot sta npr. tržaški *comunicarte* (npr. s prevodi Bartola, Cankarja in Jančarja) in videmski *Bottega Errante Edizioni* (npr. z italijanskim tekstom Dušana Jelinčiča), vendar pospešeno. Tudi italijanski avtorji, ki govorijo o Trstu (npr. Diego Marani z romanom *Sinje mesto*, orig. *La città celeste* (2021), in Pietro Spirito z zgodovinskim esejem *Ljudje iz Trsta*, orig. *La gente di Trieste* (2021)), v svojih leposlovnih in neleposlovnih delih Slovence vse bolj razumejo kot pomemben element tega prostora, medtem ko je bila prej kulturna izmenjava precej omejena (Ožbot 2014). Tudi Boris Pahor, sam Tržačan in danes verjetno v Italiji najbolj znan slovenski avtor, je bil do 90. let 20. stoletja s svojimi deli v domačem

³ Spremembe so manj opazne na Videmskem, kjer ostaja položaj slovenske manjšine in slovenskega jezika precej specifičen in ne zelo spodbuden, in sicer tako zaradi številčne šibkosti in geografske razdrobljenosti manjšine kot tudi zaradi težav nekaterih njenih pripadnikov s slovensko identiteto. Pozitivna izjema je dvojezična državna šola v Špetru, znotraj katere že več kot desetletje deluje tudi nižja srednja šola, medtem ko sta pred tem, od 80. let dalje, obstajala le vrtec in osnovna šola. O vlogi dvojezične šole v Špetru in ohranjanju jezika glej Mezgec (2017).

tržaškem (kot tudi širšem italijanskem) prostoru skoraj brez odmeva. Dejansko pa se do pred nekaj desetletji tudi Slovenci – če naj sklepamo po prevodih – nismo prav veliko zanimali za italijansko tržaško književnost, ki jo predstavljajo npr. Italo Svevo, Scipio Slataper in Umberto Saba ter pozneje Claudio Magris; do preboja je tudi na tej strani prišlo v zadnjih desetletjih medsebojnega zblizanja (prim. Ožbot 2006).

Tudi glede zanimanja za slovenščino so opazne precejšnje spremembe, saj se je na raznih tečajih uči več italijanskih soživaljanov iz Furlanije Julijske Krajine kot kdajkoli prej, poseben pojav pa so slovenske državne šole, v katere se v opaznem številu vpisujejo otroci italijanskih staršev, ki iz družinskega ali domačega okolja ne znajo slovensko in se tega jezika želijo naučiti v šoli, kar je po svoje spodbuden odraz odnosa do slovenščine pri večinski skupnosti ali vsaj njenem delu. Po drugi strani pa je takšna situacija za otroke, ki prihajajo iz slovenskih ali iz mešanih družin in ki so dvojezični, lahko poseben izziv, saj obstaja velika možnost, da se bo slovenščina uporabljala le še pri pouku, medtem ko bo sicer pri druženju med odmori in morda tudi zunaj šole kot skupni jezik prevladala italijanščina. Razlog je preprosto v tem, da jo obvladajo tako otroci iz italijanskih družin kot tisti iz slovenskih in mešanih, zato italijanščina zlahka predstavlja skupni kod, medtem ko je znanje slovenščine pri obeh skupinah otrok večinoma povsem neuravnovešeno, tako da je ta jezik za sprotno učinkovito in sproščeno komunikacijo v danih okoliščinah lahko manj prikladen (Grgič, Kosic in Pertot 2020: 71–74; prim. Grgič 2019: 133).

Vzporedno z zanimanjem italijanske večinske skupnosti za slovensko manjšino, njeno kulturo in jezik pa je v zadnjih desetletjih opazna tudi okrepljena strokovna refleksija znotraj same manjšinske skupnosti, s posebnim ozirom na vprašanja jezika, njegovega statusa, načrtovanja in njegove odpornosti na šibitvene okoliščine, ki so neizogibno značilne za večino manjšinskih situacij po svetu. Med tovrstno razmeroma bogato strokovno produkcijo naj omenimo dela Maje Mezgec (2012), Matejke Grgič (2016), Matejke Grgič, Marianne Kosic in Susanne Pertot (2020) pa tudi večavtorski pregled, kot ga ponuja delo Norine Bogatec in Zaire Vidau (2017), ki je na voljo tudi v italijanski različici (Bogatec in Vidau 2016)⁴ in ki poleg jezika obravnava še mnoge druge vidike slovenske prisotnosti v Furlaniji Julijski krajini. Poleg raziskovalcev, ki izhajajo iz slovenske (zamejske) skupnosti, je med proučevalci dvojezične jezikovne situacije v zamejstvu tudi nekaj italijanskih kolegov. Npr. že leta 1998 in nato 2007 sta tržaški raziskovalki Marina Sbisà in Patrizia Vascotto objavili razpravo o imaginariju mesta Trst pri italijanskih in slovenskih šolajočih se otrocih (Sbisà in Vascotto 1998, 2007). Poleg sociolingvističnih raziskav je bilo opravljenih tudi nekaj analiz jezikovnostičnih pojavov (npr. Ožbot 2009, 2015), deloma tudi s sociolingvističnimi implikacijami.

⁴ Dve deli (Bogatec in Vidau (2016); Grgič, Kosic in Pertot (2020)), ki sta bili namenjeni italijanskemu bralstvu, sta izšli pri rimskih založbah, ki sta znani na nacionalni ravni in ki imata dobro distribucijsko mrežo. To morda kaže na širše zanimanje večinskega naroda za skupnost Slovencev v Italiji.

3 Odnos do jezika

Kot sledi iz več razprav (Grgič, Kosic in Pertot (2020); Grgič (2020)), je ena pglavitnih težav slovenščine v zamejstvu njena omejena raba, predvsem pri mladih, kjer je pogosto skrčena na nekatera področja, zvrsti in situacije. Slovenščina zato nima vloge maksimalno funkcionalnega jezika, ki bi ga njegovi govornici, tudi mlajši, spontano uporabljali v vsakršnih komunikacijskih situacijah. Če ni dovolj priložnosti, potrebe ali želje po rabi manjšinskega jezika, je povsem mogoče, da bo ta sčasoma odstopil mesto večinskemu jeziku in postal predmet erozije, fosilizacije in folklorizacije (Grgič 2020: 122).

Eden od mogočih pokazateljev vitalnosti jezika je med drugim njegovo dojetje pri govornicah, vključno z mlajšimi, katerih jezikovna identiteta se še bistveno oblikuje in ki se lahko še celo *preoblikuje* – v stališča manjšinske skupnosti zeleno ali neželjeno smer. Odnos do jezika lahko nudi relevanten uvid v stanje, lahko pa tudi nakaže, kakšna bi utegnila biti usoda jezika v prihodnosti, saj je znano, da je na osnovi odnosa do jezika mogoče predvideti sociolingvistično obnašanje govorcev, vključno s trdnostjo njegove rabe in njegovim morebitnim opuščanjem (prim. Fishman 1969; Ladegaard 2000: 229). Odnos do jezika (*language attitude*) je predmet proučevanja številnih študij, ki zadevajo večinoma dvo- in večjezična okolja, kjer se naravno vzpostavlja diferenciacija med stališčem govorcev (še posebej, kadar so ti pripadniki manjšine) do njihovega lastnega/njihovih lastnih in drugega/drugih jezikov, s katerim(i) stopajo v stik (gl. npr. Garrett, Coupland in Williams 2003; Hawkey 2018; O'Rourke 2011; Percy in Davidson 2012). Tovrstne študije pogosto opravljajo raziskovalci, ki so tudi sami člani manjšinske skupnosti, saj je večina, kot je razumljivo, za manjšinska vprašanja manj dovzetna, kljub izjemam, kot je za slovensko tržaško zamejstvo že omenjena raziskava M. Sbis in P. Vascotto (1998, 2007).

3.1 Raziskava o odnosu do jezika med dijaki

Za raziskovanje odnosa do jezika predstavlja zanimivo in relevantno populacijo šolajoča se mladina kot potencialna nosilka novega ali vsaj drugačnega odnosa do jezika v primerjavi s starejšimi generacijami in kot tista skupina znotraj manjšinske (in tudi znotraj večinske) skupnosti, ki bo ključno sooblikovala dejanski položaj jezika in prispevala k njegovi vitalnosti (ali obratno) v prihodnosti. V okviru pričujoče študije je bila opravljena raziskava v nekaj slovenskih in italijanskih državnih srednjih šolah v Gorici in Trstu. Nekaterim njihovim učiteljem (večinoma slovenščine, italijanščine ali drugih jezikov)⁵ je bil poslan elektronski vprašalnik skupaj s prošnjo, da ga posredujejo svojim dijakom in da ga ti izpolnijo. Na

⁵ Za odzivnost in sodelovanje se najlepše zahvaljujem goriškim in tržaškim profesoricom Majdi Bratina, Eleonori Kolar, Alenki Štoka in Barbari Zlobec, s katerimi sem bila v stiku neposredno, ter Giuseppeju Cingolaniju, Sari Černic, Tanji Devetak, Nevi Klanjšček in Tamari Visintin, ki so priskočile na pomoč s prijaznim posredovanjem Majde Bratina. Hvala tudi vodstvu v raziskavo vključenih šol in predvsem vsem sodelujočim dijakom.

slovenske šole je bil poslan vprašalnik v slovenščini, na italijanske pa v italijanščini. Pri anketiranju so sodelovale naslednje slovenske šole: Tehniški zavod Jurij Vega, Tehniški zavod Žiga Zois, Znanstveni licej Simon Gregorčič, Humanistični licej Simon Gregorčič, Klasični licej Primož Trubar (vse iz Gorice) in Državni tehniški zavod Žiga Zois, Humanistični licej France Prešeren, Klasični licej France Prešeren (iz Trsta) ter italijanski šoli Liceo linguistico Scipio Slataper iz Gorice in Liceo linguistico Francesco Petrarca iz Trsta. Dijaki, ki so sodelovali v raziskavi, so bili stari med 14 in 19 let; povprečna starost je znašala 16,07 let v slovenskih šolah in 17,49 v italijanskih šolah. V slovenskih šolah je bilo 43 % sodelujoče populacije fantov in 57 % deklet, medtem ko je bilo v italijanskih šolah med sodelujočimi 22 % fantov in 78 % deklet. Odstopanje gre pripisati razlikam med šolami, ki so bile zajete v raziskavo: med slovenskimi šolami so tudi trije tehniški zavodi in en znanstveni licej, kjer je zastopanost fantov višja kot v jezikovnih in klasičnih licejih. Skupaj je na strežnik z vprašalnikom prispelo 244 anket iz slovenskih in 78 anket iz italijanskih šol. Nesorazmerje v številu izpolnjenih vprašalnikov iz slovenskih in italijanskih šol je precejšnje in ni posledica slabše odzivnosti v italijanskih šolah, temveč dejstva, da smo v raziskavo zajeli manjše število italijanskih šol in njihovih razredov. Kvantitativno odstopanje med obema skupinama šol lahko vpliva na rezultate raziskave, ki naj zato zaenkrat obveljajo za preliminarne.

Vprašalnik je vseboval devet vprašanj, ki so zadevala tri medsebojno povezane vidike jezikovnega življenja dijakov: 1. jezikovno identiteto dijakov; 2. njihovo stališče glede tega, kakšna bi bila zanje *osebna* idealna jezikovna situacija in *družbena* idealna jezikovna situacija; 3. njihovo stališče o dvojezičnosti (in večjezičnosti) in njenih morebitnih prednostih.

3.1.1. Jezikovna identiteta dijakov

Kar zadeva **jezikovno identiteto dijakov**, je eden od pričakovanih rezultatov vprašalnika ta, da je primarna jezikovna identiteta dijakov v italijanskih šolah bolj *homogena* kot v slovenskih: za veliko večino dijakov je jezik, ki so ga najprej usvojili, italijanščina, ki to vlogo zanje tudi še naprej ohranja. V italijanskih šolah je 63 od 78 dijakov (tj. skoraj 81 %) izjavilo, da je italijanščina jezik, ki so ga najprej usvojili; ostali so kot jezike oz. jezikovne kombinacije, ki so jih usvojili najprej, navedli naslednje: angleščina (3), nemščina (1), francoščina (1), južnoameriška španščina (1), španščina (1), filipinščina (1), srbsščina (3), italijanščina/hrvaščina (1), italijanščina/angleščina (1), dva dijaka pa se glede jezika, ki sta ga najprej usvojila, nista izrekla. V analizirani populaciji iz italijanskih šol ni nobenega dijaka, ki bi najprej usvojil slovenščino, sta pa dva dijaka navedla, da sta se slovensko naučila pozneje, približno 10 dijakov je izjavilo, da znajo nekaj slovenskih besed ali da se v slovenščini za silo znajdejo, medtem ko je 64 dijakov odgovorilo, da slovensko ne znajo. Drugačna je situacija v slovenskih šolah, kjer je 117 dijakov (48 % anketiranih) kot jezik, ki so ga usvojili najprej, navedlo slovenščino, pri čemer je en dijak zapisal, da je najprej znal narečje, ki je "podobno slovenščini". 50 dijakov

je izjavilo, da je jezik, ki so ga najprej usvojili, italijanščina, 29 pa jih je zapisalo, da so hkrati usvojili tako italijanščino kot slovenščino. Nekateri anketiranci so kot jezike oz. jezikovne kombinacije, ki so jih usvojili najprej, navedli portugalščino (1), španščino (2), bosanščino (1), hrvaščino (1) ter italijanščino/bolgarščino (2).

Dijaki iz italijanskih šol kažejo tudi večjo osebno jezikovno *stabilnost*. Jezik, ki so ga najprej usvojili, je običajno tisti, ki ga še vedno najbolj znajo. Drugače misli pet sodelujočih, dva pa pravita, da je njuno jezikovno znanje pogojeno situacijsko – v določenih vrstah situacij se bolje izražata v enem od obeh vzporedno usvojenih jezikov, v drugih pa v drugem. Pri dijakih iz slovenskih šol se izrisuje drugačna slika: približno 20 jih meni, da jezik, ki so ga usvojili najprej, ni več jezik, ki ga zdaj znajo najbolje, medtem ko nekateri navajajo, da znajo enako dobro slovensko kot italijansko, čeprav so sprva usvojili zgolj slovenščino. Kar zadeva področja rabe, dijaki slovenskih šol pravijo, da aktivno uporabljajo oba jezika, in sicer tako v formalnih (pri pouku) kot v neformalnih okoliščinah (z družino in/ali prijatelji). Dojemajo se kot zmožne, da oba jezika uporabljajo v najrazičnejših komunikacijskih situacijah. To, kar pri njih spodbudi rabo italijanščine, je navadno prisotnost sogovorca, ki ne zna slovensko. To je seveda tipična značilnost jezikovno neuravnovešenega dvojezičnega okolja, v katerem se dvojezični govorec po potrebi avtomatično prilagodi enojezičnemu govorcu.

3.1.2 Besedne asociacije na slovenščino in italijanščino

V obeh vrstah šol, italijanskih in slovenskih, smo sodelujoče v anketi prosili, da napišejo pet besed, ki jim padejo na pamet, kadar pomislijo na slovenščino, in pet besed, ki jim padejo na pamet, kadar pomislijo na italijanščino (le da je bil vrstni red obeh jezikov zamenjan: dijake slovenskih šol smo najprej povprašali po slovenščini, dijake italijanskih šol pa po italijanščini). Za nekatere dijake slovenskih šol so besede, povezane z italijanščino, dejansko italijanske, drugi pa tudi v primeru, ko pomislijo na italijanščino, navedejo slovensko asociativno gradivo. Podobno (čeprav redkeje) se dogaja, da tudi dijaki italijanskih šol kot asociacije na slovenščino navajajo slovenske besede, ki so sicer pogosto zapisane nestandardno ali prilagojene italijanski ortografiji (npr. »doberdan« za »dober dan«, »ya« za »ja«).

Zanimivo, čeprav ne ravno presenetljivo, je, da dijaki obeh vrst šol oba jezika asociirajo s slovnico, književnostjo in kulturo. Dijaki slovenskih šol v povezavi s slovenščino omenjajo naslednje **jezikovne pojme**: »slovnica«, »skloni«, »sklanjatve« (tudi »sklonoslovje«), »dvojina«, »samostalnik«, »dovršnost«, »nedovršnost«, »pisava«, »narečja«, »napake«, poleg teh pa tudi »jezik«, »slovar«, »prevajalec«. Omemba »sklonov« in »sklanjatev« je pogostejša pri dijakih, ki izhajajo iz italijanskih družin in so se slovenščino naučili pozneje, včasih šele v šoli. Zanje je misel na njihov nanovo naučeni jezik tesneje povezana s slovnico kot za dijake, ki izhajajo iz slovenskih družin in so naravni govorniki slovenščine. Med asociacijami na slovenščino se večkrat omenjajo **književni in kulturni pojmi**,

kot so »književnost«, »Prešeren«, »kultura«, pa tudi **geografski** (»Slovenija«, »Ljubljana«, »Evropa«). Nekateri dijaki slovenščino močneje povezujejo s svojim **družinskim oz. domačim okoljem** in navajajo besede, kot so »mama«, »dedek«, »vas«, »dom«, »kras«, »otročvo«, drugi pa z **manjšinskim okoljem** (»manjšina«). Najdemo lahko tudi asociacije, ki zadevajo **šolsko okolje** (»šola«, »kontrolka«, »napake«) pa tudi **nepredvidljive kombinacije pojmov** (npr. »miza«, »lonec«, »stol«, »nebo«, »sonce«). Mestoma se pojavijo tudi izraziteje **čustvene asociacije**, kot so »svobodna«, »močna«, »poetična«, »luč«, »dom«. Pridevniške asociativne oznake so sicer redke.

Kadar dijaki slovenskih šol pomislijo na italijanščino,⁶ navajajo bistveno manj **jeziko(slov)nih pojmov**, npr. »naglas«, »jezik«, »latinščina«, pojavljajo pa se **književnostni**, npr. »književnost«, »literatura«, »Dante«, »Leopardi«, »Foscolo«, mestoma **geografski** (»Italija«, »Rim«, »škorenj«) in **splošno kulturni** (»umetnost«, »zgodovina«). Poleg tega se pojavljajo pridevniki in redkeje samostalniki, ki opisujejo njihovo **subjektivno dojemanje** tega jezika: »muzikalna«, »tekoča«, »očarljiva«, »mehka«, »uporabna«, »zahtevnost«, »dobro znana«, »prosta«, »lažji jezik«. V naboru besed se pogosto pojavljajo z Italijo povezani **stereotipni pojmi**, npr. »Napoli«, »carabinieri« (‘karabinjerji’), »nogomet«, »calcio« (‘nogomet’), »pica«, »pizza«, »topla klima«, »musica« (‘glasba’), »fašizem«, »črno«. Na splošno se pojavlja več pojmov, povezanih s **hrano**: »hrana«, »cibo« (‘hrana’), »minestrone« (‘mineštra’), »pane« (‘kruh’). Pojavljajo se tudi pojmi iz aktualne italijanske politike (»Salvini«) in nacionalne zgodovine (»Mameli«). Pri dijakih, za katere je italijanščina jezik, ki so ga najprej usvojili, se pojavljajo tudi besede, povezane z **družino in s situacijami večje sproščenosti**, ki imajo včasih tudi čustven nabolj: »famiglia« (‘družina’), »papà« (‘očka’), »mama«, »estate« (‘poletje’), »vacanze« (‘počitnice’), »mare« (‘morje’), »brezskrbnost«, »veselje«, »dom«, »amicizia« (‘prijateljstvo’), »amore« (‘ljubezen’), »rispetto« (‘spoštovanje’). Nekaj je tudi pojmov, povezanih s **šolo**: »šola«, »spisi«, »verifica« (‘test’). Najti je mogoče tudi nekaj **nepredvidljivih kombinacij pojmov** (npr. »pera« (‘hruška’), »mela« (‘jabolko’), »noce« (‘oreh’), »lupa« (‘volkulja’), »cane« (‘pes’)).

Kar zadeva dijake v italijanskih šolah, so rezultati takšni: pri asociacijah, ki jim pridejo na pamet, ko pomislijo na italijanščino, so te sicer podobne tistim, ki smo jih v zvezi z italijanščino srečali pri dijakih slovenskih šol, le da gre pri dijakih v italijanskih šolah, ki imajo do italijanščine bolj enovit in tudi bolj bližnji odnos kot dijaki iz slovenskih šol, kjer so tisti z italijanščino kot prvim jezikom v manjšini, za precej večjo čustveno vpletenost. Pogosto se namreč pojavljajo izrazi, ki kažejo na osebno percepcijo tega jezika. Bistveno redkejša so proste asociacije na italijanščino, veliko pogostejši pa so **pridevniki, ki ta jezik označujejo**. Za anketirane dijake je italijanščina »aperta« (‘odprta’), »felice« (‘posrečena’), »espressiva« (‘ekspresivna’), »rumorosa« (‘hrupna’), »calorosa« (‘topla’), »divertente« (‘zabavna’), »amichevole« (‘prijateljska’), »accesa« (‘živahna’), »incoerente« (‘nekoherentna’),

⁶ Pojme, ki so jih dijaki podali v zvezi z italijanščino, navajam v izvirniku. Kadar so v italijanščini, besedi sledi slovenska ustreznica.

»familiare« ('domača'), »musicale« ('muzikalna'), »poetica« ('poetična'), »complessa« ('zapletena'), »ricca« ('bogata'), »elegante« ('elegantna'), »forte« ('močna'/ 'izjemna'), »antica« ('starodavna'), »incontrollata« ('nenadzorovana'), »scurrile« ('vulgarna'), »artistica« ('umetniška'), »interessante« ('zanimiva'), »dolce« ('blaga'), »fluida« ('tekoča'), »rigorosa« ('stroga'), »viva« ('živa'), »bella« ('lepa'), »facile« ('enostavna'), »affascinante« ('očarljiva'), »raffinata« ('prefinjena'), »ricercata« ('izbrana'), »bellissima« ('čudovita'), »asciutta« ('suha'), »culturale« ('kulturna'), »sfaccettata« ('raznolika'), »armoniosa« ('harmonična'), »complicata« ('komplicirana'), »sciolta« ('tekoča'), »incerta« ('negotova'), »formale« ('formalna'), »dialetto« ('narečje').

Dijakom iz italijanskih šol se ob misli na slovenščino včasih utrne nekaj **slovenskih besed**, včasih tudi skupaj s kakšnim drugim južnoslovanskim elementom, npr. »popolno«, »zdaj«, »mesto«, »pljeskavica«, »meso«, »hvala«, »ja«, »ne«, »doberdan«, »dobro«, »zaprt«, »kaj«, »eno«, »nasvidenje«, »prosim«, »ya«, »ne«, »voda«, »doberdan«, »hvala«, »tovariš«, »jezero«, »prijatelj«, »bodočnost«, »mleko«, »doberdan«, »ne«, »belo«, »macka. Nekateri slovenščino povezujejo neposredno **z (dvojezičnim) prostorom**, v katerem živijo, in s svojimi izkušnjami v tem prostoru: »confine« ('meja'), »supermercati« ('supermarketi'), »cibo« ('hrana'), »carne« ('meso'), »benzina« ('bencin'), »mare« ('morje'), »persone« ('ljudje'), »posti« ('kraj'), »vicino« ('sosed') ali pa **z geografskimi danostmi Slovenije in njene umeščenosti v prostor**: »monti« ('gore'), »Balcani« ('Balkan'). Med **večinoma pridevniškimi oznakami** za slovenščino najdemo naslednje: »musicale« ('muzikalna'), »fluida« ('tekoča'), »difficile« ('težavna'), »veloce« ('hitra'), »sconosciuta« ('neznana'), »facile« ('enostavna'), »orecchiabile« ('poslušljiva'), »interessante« ('zanimiva'), »straniera« ('tuja'), »diffusa« ('razširjena'), »utile« ('uporabna'), »aspra« ('ostra'), »dura« ('trda'), »consonantica« ('soglasniška'), »poco musicale« ('nemuzikalna'), »interessante« ('zanimiva'), »confondente« ('nejasna'), »melodica« ('melodična'), »bella« ('lepa'), »piacevole e particolare« ('prijetna in posebna'), »ruvida« ('groba'), »rugosa« ('hrapava'), »complicata« ('komplicirana'), »forte« ('močna'/ 'izjemna'), »antipatica« ('antipatična'), »sibilante« ('sičniško-šumniška'), »incomprensibile« ('nerazumljiva'), »cacofonica« ('kakofonična'), »intrecciata« ('zapletena'), »caricaturale« ('karikaturna'), »ingarbugliata« ('zapletena'), »rigida« ('rigidna'), »complessa« ('zapletena'), »suono duro« ('trd zven'), »declinazioni« ('sklanjatve').

3.1.3 Idealna jezikovna situacija po mnenju dijakov in odnos do dvojezičnosti

Na splošno dijake – tako tiste z vseh treh vrst licejev kot tiste s tehničnih zavodov – **zelo zanimajo jeziki**, katerih praktične vrednosti se močno zavedajo. Velika večina si želi izboljšati znanje jezikov, ki jih že govorijo, in se naučiti novih. Zelo veliko dijakov – tako iz italijanskih kot iz slovenskih šol – poudarja, da bi se radi

dobro naučili angleščino, ki se jim zdi v sodobnem svetu uporabna ali jim je všeč (ali oboje). Med jeziki, ki bi se jih radi naučili, so večasih jeziki lokalnega okolja, predvsem slovenščina (pri dijakih iz italijanskih šol) in v nekaj primerih hrvaščina (pri dijakih tako iz italijanskih kot tudi iz slovenskih šol), glede na bližino nemško govorečega prostora pa bi se nekateri želeli naučiti nemško. Več dijakov tako iz italijanskih kot iz slovenskih šol bi se rado naučilo druge evropske jezike, kot so francoščina, španščina in ruščina, morda presenetljivo pogosta želja pa je, da bi se naučili japonsko. Fascinacijo z deželo in kulturo, kjer se ta jezik govori, omenja več dijakov tako slovenskih kot italijanskih šol. V posameznih primerih se kot želeni jezik omenjajo kitajščina, korejščina in arabščina.

Nabor jezikov, ki bi se jih dijaki radi naučili, ne kaže pomembnih razlik pri dijakih iz slovenskih in iz italijanskih šol. Skupini se razlikujeta po **želji, da bi se naučili jezikov lokalnega prostora**. Zdi se, da imajo dijaki iz italijanskih šol manjšo željo, da bi se dejavno vključili v izgradnjo funkcionalnega dvojezičnega okolja, čeprav nimajo proti takšnemu okolju nič in dvojezičnost dejansko cenijo. Tako kot za dijake slovenskih šol je tudi zanje dragocena, saj menijo, da prinaša obogatitev tako za posameznika kot za družbo. Povsem se zavedajo pomembnosti dvojezičnosti za obmejno območje, v katerem živijo. Nekateri dijaki, predvsem iz slovenskih šol, dodajo, da so na svojo dvojezičnost ponosni. V obeh skupinah dijakov najdemo kakšen osamljen primer izjave, da je dvojezičnost za okolje nepomembna. Nekateri dijaki, tako iz slovenskih kot iz italijanskih šol, menijo, da je jezikovna situacija, kakršna obstaja v lokalnem okolju, že zdaj idealna, ne da bi nujno specificirali, v kolikšni meri njihova trditev izhaja iz globljega premisleka o dvojezičnosti in njeni dejanski uveljavljenosti v domačem prostoru.

Med odgovori dijakov tako slovenskih kot italijanskih šol na vprašanje o prednostih znanja več kot enega jezika najdemo naslednje:

- dvojezičnost razširja obzorje in prispeva k večji odprtosti ljudi;⁷
- dvojezičnost je sredstvo boja proti diskriminaciji določenih manjšinskih skupin;
- dvojezičnost pripomore k bolj fleksibilnemu umu spričo sopostavljanja dveh kultur;
- dvojezičnost pomeni kulturno obogatitev;
- dvojezičen otrok se bo lažje učil drugih jezikov;
- dvojezične osebe so privilegirane;
- znanje jezikov odpira več zaposlitvenih možnosti;
- dvojezični ljudje imajo tudi prednosti v šoli;
- če znamo jezike, lažje potujemo in spoznavamo druge kulture;
- dvojezičnost nam pomaga, da globlje poznamo ozemlje, na katerem živimo;

⁷ Izjave dijakov iz slovenskih in iz italijanskih šol se tukaj navajajo nediferencirano. Prevodi italijanskih izjav M. O.

- dvojezičnost je zelo koristna, saj »imaš dvakrat toliko možnosti«;
- prednost je, da razumemo več ljudi in potujemo z večjo lahkoto;
- dvojezičnost ima velike prednosti pri možnih izbirah za bodočnost, študij in zaposlitev;
- dvojezičnost je praktična, saj neko besedo, ki je ne znaš v enem jeziku, lahko poveš v drugem;
- dvojezičnost je pomembna, saj tako poznam in ohranjam »materni jezik moje mame in materni jezik mojega očeta«.

Nekateri, čeprav maloštevilni, omenjajo **pasti dvojezičnosti** zaradi potencialnega mešanja jezikov, npr. dijak, ki je izjavil naslednje: »mislim, da je dvojezičnost ena prednost, saj tako znaš dva jezika ali celo več. včasih pride do zmešnjave med dvema jezikoma, ampak je zelo pomembno, da se ohranita oba jezika«.

Med povednimi in jedrnatimi izjavami naj omenimo naslednji dve, eno od dijaka slovenske in eno od dijaka italijanske šole:

- »poznati dobro dva jezika pomeni poznati dve kulturi in dve državi, se znajti v obeh državah, kot da bi bil doma«;
- »conoscendo entrambe le lingue in tutte le loro sottigliezze, è una marcia in più« (»če poznamo oba jezika do vseh potankosti, smo boljši od drugih/dobesedno: 'imamo eno prestavo več'«).

Za mnoge dijake iz italijanskih šol dvojezičnost (oz. večjezičnost) pomeni **znanje »velikih« jezikov**, tj. predvsem angleščine. Zgolj v nekaj primerih se med jeziki, ki bi se jih radi naučili, omenja kakšen bližnji jezik, slovenščina ali – še redkeje – hrvaščina. Enkrat najdemo izjavo, da bi se dijak rad učil jezikov, vendar »ne nujno slovenščine«. Po drugi strani pa najdemo pri dijakih v italijanskih šolah tudi stališče, da bi vsi, ki živijo na Goriškem in Tržaškem, morali vsaj do neke mere znati oba jezika, italijanščino in slovenščino. Enkrat se pojavi stališče, da bi večina ljudi v Trstu morala dobro znati italijansko, angleško in narečje.

Dijaki iz slovenskih in italijanskih šol sicer v enaki meri cenijo dvojezičnost in si delijo željo po učenju jezikov iz najrazličnejših razlogov, vendar je **glavna razlika** med obema skupinama v njunem **nekoliko različnem pogledu na lokalne okoliščine**. Ta razlika je nekoliko bolj občutna v Trstu kot v Gorici, ki tradicionalno velja za mesto, ki je do Slovencev bolj odprto. Številni dijaki iz slovenskih šol, vključno s tistimi, ki izhajajo iz enojezičnih italijanskih družin, premišlujejo o lokalnih okoliščinah in si želijo, da bi območje postalo bolj dvojezično, tako da bi se vsakdo lahko dejavno sporazumeval v obeh jezikih ali da bi oba jezika vsaj razumel. Ta rezultat je pričakovan, saj je razumljivo, da se bodo dijaki, ki so sami pripadniki manjšinske skupnosti ali so z njo v tesnejšem stiku, v večji meri zavedali prisotnosti manjšinskega jezika in bolj občutili potrebo po njegovi zastopanosti v domačem prostoru.

4 Zaključek

Za konec naj poudarimo naslednje ugotovitve:

- Jezikovno ozadje dijakov iz slovenskih šol je razmeroma *mešano* z izjemo tistih, ki prihajajo iz enojezičnih italijanskih družin, toda tudi v teh primerih je za njihovo sedanjo jezikovno identiteto značilna dvojezičnost zaradi prisotnosti slovenščine v šoli oz. večjezičnost zaradi učenja vsaj enega tujega jezika kot šolskega predmeta.
- Jezikovno ozadje dijakov iz italijanskih šol je bolj *homogeno*, torej z manj jezikovnimi kombinacijami iz domačega okolja, in bolj monolitno, torej z bistveno večjo prevlado italijanščine kot osnovnega jezika. Tudi ti dijaki so se pozneje, večinoma v šoli, razvili v dvojezične, čeprav v svoj nabor jezikov večinoma niso dodali slovenščine kot lokalnega jezika, temveč druge, večje evropske jezike, predvsem angleščino in deloma francoščino.
- Dijaki obeh skupin, tisti iz slovenskih in tisti iz italijanskih šol, se kažejo kot *zelo samozavestni* glede svojih zmožnosti rabe jezikov, ki so jih usvojili, in nekoliko manj, kar zadeva zmožnost rabe jezikov, ki so se jih naučili pozneje. Številni naravno dvojezični dijaki iz slovenskih šol menijo, da so enako dobri v slovenščini in italijanščini.
- Dijaki pri naštevanju besed, ki jim pridejo na pamet, ko pomislijo na italijanščino in na slovenščino, navajajo podobne pojme, s pomembno razliko, da *dijaki v italijanskih šolah omenjajo čustveno bolj nabite izraze* in da tako ob misli na italijanščino kot ob misli na slovenščino (čeprav na slednjo nekoliko manj) omenjajo pretežno *pridevniške elemente*, ki kažejo, kakšno je njihovo dojetje teh dveh jezikov, medtem ko se pri dijakih v slovenskih šolah izraziteje pojavljajo izrazi, ki jim padejo na pamet, ko pomislijo na dani jezik, vendar ne služijo za opisovanje tega jezika.
- Obe skupini dijakov imata izrazito pozitiven odnos do jezikov, njihove vloge pri posamezniku in v družbi, kot tudi do učenja jezikov in do jezikov kot sredstva za globlje spoznavanje kultur.
- Dijaki iz slovenskih šol se bolj zavedajo pomembnosti dvojezičnosti v lokalnem prostoru in v večji meri poudarjajo potrebo po tem, da se domače okolje močneje razvije kot dvojezično.
- Na splošno je *ujemanj v stališčih obeh skupin dijakov bistveno več kot razhajanj*. Poglavitna razlika zadeva vlogo dvojezičnosti in konkretno slovenščine kot lokalnega jezika, ki se je dijaki iz slovenskih šol zavedajo v večji meri kot dijaki iz italijanskih šol.

Raziskava, čeprav zaenkrat zgolj preliminarna, je pokazala pomembne podobnosti in v manjšem obsegu razlike, ki so značilne za odnos do lastnega in do drugih jezikov pri dijakih v italijanskem zamejstvu, kot tudi njihova stališča do dvojezičnosti in njihove predstave o lastni jezikovni identiteti in o jezikovni situaciji v lokalnem okolju. Četudi je med dijaki slovenskih in italijanskih šol nekaj razlik, je mogoče zaznati močan interes za oba lokalna jezika (kot tudi za jezike nasploh), predvsem pa

pri celotni dijaški populaciji, skoraj brez izjeme, zelo homogeno podporo družbeni dvojezičnosti. Nekatere stereotipne predstave o Drugem še naprej obstajajo, a slika, ki se izrisuje iz izjav dijakov, je razmeroma spodbudna in nakazuje, da so obeti boljši, kot je bila še ne tako daljna preteklost.

Literatura

- Bajc, Gorazd, 2017: Med jasnim in oblačnim. Kratak oris zgodovine Slovencev v Italiji. Bogatec, Norina in Vidau, Zaira (ur.): *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*. Trst: ZTT, SLORI. 31–39.
- Bogatec, Norina in Vidau, Zaira (ur.), 2016: *Una comunità nel cuore dell'Europa: Gli sloveni in Italia dal crollo del Muro di Berlino alle sfide del terzo millennio*. Roma: Carocci.
- Bogatec, Norina in Vidau, Zaira (ur.), 2017: *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*. Trst: ZTT, SLORI.
- Fishman, Joshua, 1969: Language attitudes and behaviour. *Language Sciences* 5. 5–11.
- Garrett, Peter, Coupland, Nikolas in Williams, Angle, 2003: *Investigating Language Attitudes: Social Meanings of Dialect, Ethnicity and Performance*. Cardiff: University of Wales Press.
- Grgič, Matejka, 2016: *Jezik: Sistem, sredstvo in simbol: Identiteta in ideologija med Slovenci v Italiji*. Trst, Gorica: SLORI.
- Grgič, Matejka, 2019: Slovenian in Italy: Questioning the Role of Rights, Opportunities, and Positive Attitudes in Boosting Communication Skills among Minority Language Speakers. *Europäisches Journal für Minderheitenfragen* 12/1–2. 126–139.
- Grgič, Matejka, 2020: Kdo se boji slovenščine? Ideološko načrtovanje in (ne)implementacija jezikovnih strategij med Slovenci v Italii. *Teorija in praksa* 57/posebna številka. 109–126.
- Grgič, Matejka, Pertot, Susanna in Kopic, Marianna, 2020: *Da sistema a simbolo: La lingua slovena in Italia tra linguistica, sociologia e psicologia*. Roma: Aracne.
- Hawkey, James, 2018: *Language Attitudes and Minority Rights: The Case of Catalan in France*. London: Palgrave Macmillan.
- Ladegaard, Hans J., 2000: Language attitudes and sociolinguistic behaviour: Exploring attitude-behaviour relations in language. *Journal of Sociolinguistics* 4/2. 214–233.
- Mezgec, Maja, 2012: *Funkcionalna pismenost v manjšinskem jeziku*. Koper: Annales.
- Mezgec, Maja, 2017: Slovenščina v Beneški Sloveniji in vloga dvojezične šole v Špetru pri medgeneracijskem prenosu jezika: Stališča staršev. *Slovenščina* 2.0 5/2. 1–32.
- O'Rourke, Bernardette, 2011: *Galician and Irish in the European Context: Attitudes towards Weak and Strong Minority Languages*. London: Palgrave Macmillan.
- Ožbot, Martina, 2006: Kako daleč je Trst? O Umberto Sabi v slovenskih prevodih. Ožbot, Martina (ur.): *Prevajanje besedil iz prve polovice 20. stoletja: 31. prevajalski zbornik*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev. 138–151.
- Ožbot, Martina, 2009: Sloveno e italiano in contatto: Qualche osservazione sugli scambi linguistici in una zona bilingue. Consani, Carlo (ur.), Desideri, Paola, Guazzelli, Francesca in Perta, Carmela (ur.): *Alloglossie e comunità alloglotte nell'Italia contemporanea: Teorie, applicazioni e descrizioni, prospettive*. Roma: Bulzoni. 39–52.

Ožbot, Martina, 2014: Bilingualism and literary (non-)translation: The case of Trieste and its hinterland. *Meta* 59/3. 673–690.

Ožbot, Martina, 2015: Alojz Rebula in tržaška književnost: Na prepihu jezika. Pirjevec, Marija (ur.): *Rebulov zbornik 2: Ob pisateljevi devetdesetletnici*. Trst, Gorica, Videm: Mladika, Slavistično društvo. 77–96.

Percy, Carol in Davidson, Mary Catherine (ur.), 2012: *The Languages of Nation: Attitude and Norms*. Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters.

Pertot, Susanna, 2017: Identitetne prigode Slovencev v Italiji. Bogatec, Norina in Vidau, Zaira (ur.): *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*. Trst: ZTT, SLORI. 89–101.

Pertot, Susanna in Kosic, Marianna, (ur.), 2014: *Jeziki in identitete v precepu*. Trst: SLORI.

Sbisà, Marina in Vascotto, Patrizia, 1998: *Punti di vista su Trieste: Ricerca sulle rappresentazioni del territorio italiane e slovene*. Trieste: Circolo Semiologico Triestino.

Sbisà, Marina in Vascotto, Patrizia, 2007: How to conceive of the other's point of view: Considerations from a case study from Trieste. Millar, Sharon in Wilson, John (ur.): *The Discourse of Europe: Talk and text in everyday life*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 153–171.